

ADALÉKOK A SZÓ- ÉS GONDOLATALAKZATOK SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIAI KERETŰ ÁLTALÁNOS ELMÉLETÉHEZ, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A METAFORAKUTATÁSRA*

PETŐFI S. JÁNOS

A szó- és gondolatalakzatok vizsgálata a poétika és retorika keretében több évezre- des múltra tekinthet vissza, kezdettől fogva tárgyát képezte a stilisztikai elemzésnek, s tárgyává vált a nyelvészeti, nyelvfilozófiai kutatásnak is. Mindez azt jelenti, hogy ezekre az elemekre/struktúrákra vonatkozóan az idők folyamán nemcsak hatalmas ismeretanyag halmozódott fel, hanem igen kiterjedté vált vizsgálatuk szempontjainak a panorámája is. A *szövegtani kutatás* módszereinek egyre kidolgozottabbá válása azonban nemcsak le- hetővé teszi, hanem meg is kívánja a szó- és gondolatalakzatok elmélete diszciplináris helyének újbóli felülvizsgálását.

Ezt a célkitűzést követve, ebben a tanulmányban a következő kérdésekkel kívánok foglalkozni: (1) a szó és gondolatalakzatok általános elméletének helye a szemiotikai szövegtan(ok) – közelebbről: a szemiotikai textológia – diszciplinakörnyezetében, (2) a metaforakutatás főbb metodológiai alapkoncepciói, (3) a szemiotikai szövegtani / szemi- otikai textológiai metaforakutatás néhány soron következő feladata. A tanulmányt rövid „Kitekintés”-sel és „Bibliográfiával” zárom.

1. A szó- és gondolatalakzatok általános elméletének helye a szemiotikai szövegtan(ok) – közelebbről: a szemiotikai textológia diszciplinakörnyezetében

1.1. Minthogy a szövegtani kutatás diszciplinakörnyezetének elemzésével több pub- likációban is részletesen foglalkoztam, itt ezeknek az elemzéseknek csupán a jelen téma szempontjából releváns eredményeit kívánom összefoglalni.

Az uni- és multimediális szövegek szövegtani kutatása diszciplinakörnyezetének globális struktúráját az 1. táblázat szemlélteti¹.

M a k r o s z ö v e g t u d o m á n y o k [= Alkalmazási területek]		
Szövegtani társtudományok	SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANOK	Nyelvészeti tudományok
Az interdiszciplináris alapozás tudományai		

1. táblázat

Mint hogy bennünket itt közelebbről e táblázat két felső szektorá érdekel, csupán azokhoz fűzök egy-két megjegyzést.

- A 'makroszövegtudományok' szakszó az irodalmi, a bibliai, a jogi, a természettudományi, a társadalomtudományi, a köznapi stb. kommunikáció körébe tartozónak tartott uni- és multimediális szövegek tudományára utal, amelyek a szövegvizsgálat szempontjából a szövegtanok, a szövegtani társtudományok, valamint a nyelvészeti tudományok alkalmazási területeinek tekintendők.
- A 'szemiotikai szövegtanok' szakkifejezés olyan szövegtanokra utal, amelyek az uni- és multimediális szövegeket komplex jelekként kezelik, s mind a jelölő, mind a nyelvi és nem nyelvi jelölt megformáltságának (architektonikájának) elemzését és leírását feladatuknak tekintik.
- A 'szövegtani társtudományok' szakkifejezés olyan diszciplínákra utal, mint a hagyományos értelemben vett poétika, retorika, narratológia, stilisztika, esztétika, illetőleg ezek multimediális megfelelői.
- A 'nyelvészeti tudományok' szakkifejezés végül valamennyi olyan nyelvészeti diszciplínára utal, amelynek feladata, hogy egy szöveg megformáltságának elemzéséhez és leírásához 'nyelvészeti módszerek és eszközök' felhasználásával járuljon hozzá. A 'nyelvészet' szakszó itt természetesen a legáltalánosabb értelemben veendő, azaz olyanban, amely a 'nem verbális nyelvek' nyelvészetére is utal.

1.2. A szövegtani kutatás (közelebbről: a szövegtanok létrehozása) szempontjából – egy optimálisnak tekinthető 'munkamegosztás' elérése érdekében – elsődleges fontosságú feladatnak tartom a szövegtanok, a nyelvészeti tudományok és a szövegtani társtudományok egymáshoz való viszonyának újraértelmezését. Ezzel a tanulmánnyal – az ebbe az irányba tett eddigi lépések folytatásaként² – mindenekelőtt ehhez az újraértelmezéshez kívánok hozzájárulni.

A 2. táblázattal, amelynek szakkifejezéseivel kizárólag *magyar nyelvű verbális szövegekre* utalok, azt kívánom szemléltetni, hogy milyennek képzelem el én azt a *diszciplínakonfigurációt*, amely egyrészt a verbális szövegek maximális tartományát explicit módon képes figyelembe venni, másrészt a szóban forgó diszciplínák között optimális munkamegosztást tud lehetővé tenni. (A konfiguráció *újraértelmezett diszciplínáira* való utalásokat az egyes szektorok tartományában található bekeretezett részek tartalmazzák.)

A 2. táblázatban

- a 'verbális makroszövegtudomány' szakkifejezés az ugyanazon típushoz tartozónak tekinthető kommunikációs-szituációkban létrehozott és/vagy befogadott – kizárólag verbális elemekből felépített – (magyar nyelvű) szövegek együttesének tudományára utal; ebben az értelemben beszélhetünk az irodalmi, a jogi, a vallási stb. kommunikációs-szituációkhoz tartozó (magyar nyelvű) verbális szövegek makroszövegtudományáról; a

makroszövegtudományok típusainak meghatározása nyilvánvalóan feltételezi egy kommunikációs-szituáció-tipológia meglétét;

- az '(általános) szemiotikai szövegtanok' szakkifejezés 'szemiotikai' összetevője (ahogy erre már korábban is utaltam) azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy ezek a szövegtanok a szövegeket komplex jeleknek tekintik, s mind jelöljük, mind nyelvi és nem nyelvi jelöltjük elemzését és leírását feladatuknak tekintik; 'általános' összetevőjük pedig arra, hogy e feladat végrehajtását valamennyi makroszövegtudományhoz tartozó szöveg esetében egy és ugyanazon koncepcionális keretben kívánják lehetővé tenni;

a *szemiotikai textológia* egy sajátos szemiotikai szövegtan: legfőbb sajátossága abban áll, hogy felépítése és kategóriarendszere verbális és multimediális szövegek elemzését és leírását egyaránt lehetővé teszi; két fő elméleti komponensének feladata az értelmező, illetőleg az értékelő interpretáció végrehajtása³;

- a '(megformáltságorientált) nyelvészeti tudományok' szakkifejezés azokra a nyelvészeti tudományokra utal, amelyek feladata verbális szövegek szövegmondatai és szövegmondatláncai szintaktikai-szemantikai megformáltságának nyelvészeti eszközökkel történő leírása⁴;

a *szó- és gondolatalkatok elmélete* a szövegtanok, a szövegtani társtudományok, valamint a nyelvészeti tudományok között 'újrarendelt' munkamegosztás alapján a *nyelvészeti tudományok*, illetőleg az azokat felhasználó szemiotikai textológiai *értelmező* interpretáció végrehajtására szolgáló komponense körébe kell tartozzék, a stilisztika és/vagy esztétika azután ezeknek az alakzatoknak sajátos szempontú *értékelését* nyújtja;

- a '(moduláris) szövegtani társtudományok' szakkifejezés 'moduláris' összetevője arra utal, hogy ugyanazon poétikai, illetőleg stilisztikai vagy esztétikai koncepció keretében különálló modulok feladata az egyes verbális makroszövegtudományokhoz tartozónak ítélt szövegek poétikai, illetőleg stilisztikai és/vagy esztétikai minősítése;

a *poétika* feladata a makroszövegtudomány-specifikus verbális szövegek megformáltságának *tipológiai* számbavétele; míg a makroszövegtudományok tipologizálása külső (pragmatikai) kritériumok alapján megy végbe, az általános értelemben vett műnemeké és műfajoké belső (megformáltság-specifikus) kritériumok figyelembevételével is;

a *stilisztika*, illetőleg *esztétika* feladata e szövegek megformáltságának stilisztikai, illetőleg esztétikai értékelése; a *szó- és gondolatalkatok értékelése* ezeknek az általánosabb jellegű értékeléseknek a keretében megy végbe.

A verbális szövegek makroszövegtudományai

[= Alkalmazási területek]

↓ A verbális makroszövegtudományok kommunikációszituáció-specifikus tipológiájának elmélete

(Moduláris) szövegtani társtudományok

Moduláris felépítésű poétika

Egyes moduljai a kommunikációszituáció-specifikus szövegtudományok megformáltság-specifikus műnem- és műfajelméletei

± Az egyes poétikai műnemekhez, illetőleg műfajokhoz tartozó szövegekre vonatkozóan specifikus *leíró és/vagy elbeszélő és / vagy dia- és polilogikus és/vagy érvelő alapstruktúra-konfigurációk elméletei*

Moduláris felépítésű stilsztika

Egyes moduljai a poétikai moduloknak megfelelő stilsztikai elméletek

Moduláris felépítésű esztétika

Egyes moduljai a poétikai moduloknak megfelelő esztétikai elméletek

(ÁLTALÁNOS) SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN(ÖK)

Szemiотikai textológia

(A) Az *(első fokú, a figuratív, valamint a másodfokú) értelmező interpretációt* végrehajtó komponens feladata:

- (1) az első fokú makrokompozícióegységek (a szövegmondatok) szintaktikai-szemantikai megformáltságának értelmezése
- (2) az első fokú makrokompozícióegységeknél (a szövegmondatoknál) komplexebb egységek szintaktikai-szemantikai megformáltságának értelmezése

Sajátos – a nyelvészeti tudományok hatókörét meghaladó – szemiotikai textológiai feladatok:
→ a leíró, az elbeszélő, a dia- és polilogikus, az érvelő stb. alapstruktúrák megformáltságának, valamint a koreferenciális és a lineáris szövegmegformáltság nem kizárólag nyelvészeti aspektusainak értelmezése

(B) az *értékelő interpretációt* végrehajtó komponens feladata: az értelmező interpretációval ellátott szövegek bármely (például stilsztikai, esztétikai stb.) szempontú értékelése

(Megformáltságorientált) nyelvészeti tudományok

A szemiotikai textológiával kompatibilis

- (a) *rendszenyelvészet,*
- (b) *a rendszer elemei használatának nyelvészete,*
- (c) *szövegnyelvészet,* valamint az e nyelvészeti diszciplínák szintaktikai-szemantikai interpretáló komponensének működését biztosítani képes
- (d) *(thesaurisztikus) lexikológia / lexikográfia*

A szó- és gondolatalkalakok elmélete (a verstanhoz hasonlóan) e nyelvészeti tudományok szintaktikai-szemantikai interpretáló komponense – s ezen keresztül a szemiotikai textológia figuratív, illetőleg másodfokú értelmező interpretációt végrehajtó komponense – instrumentáriumnak részét kell képezze

Az interdiszciplináris alapozás tudományai

2. táblázat

A modularitás elvének az alkalmazása, úgy vélem, nemcsak (szinkrón) *metodológiai* szempontból hasznos, hanem (diakrón) *kutatásstratégiai* szempontból is. Míg metodológiai szempontból az érintett tudományok között optimális munkamegosztást képes biztosítani, kutatásstratégiai szempontból lehetővé teszi a kutatási objektumok mindenkor szabad megválasztását anélkül, hogy abból bármifajta metodológiai hátrány származnék.

2. A metaforakutatás főbb metodológiai alapkoncepciói

A szó- és gondolatalakzatok elemzése megközelítésének sokféleségét a metaforakutatásban alkalmazott aspektusok rövid összefoglaló bemutatásával kívánom szemléltetni. Ebben a szemléltetésben egy nemrégiben publikált review jellegű tanulmányra támaszkodom⁵. Választásom egyrészt azért esett erre a tanulmányra, mert szerzője és társszerzői (akik e tanulmányt annak idején az én felkérésemre írták) egy metaforakutatási centrum munkatársai, s mint ilyenek, kétségbevonhatatlanul széles körű tájékozottsággal rendelkeznek, másrészt pedig azért, mert így viszonylag egyszerű módon tudok bibliográfiai segítséget nyújtani mindazoknak, akik e tematikával kapcsolatban részletesebb információt igényelnek.

E körülből két íves tanulmány 'tipológiájá'-nak bemutatásánál szigorúan követem a szerzők rendszerét, s megállapításaikat 'informatív szabad fordítás'-ban idézem. Az eredeti tanulmány szóban forgó oldalaira nem hivatkozom, minthogy megtartva annak decimális struktúráját, azok könnyen visszakereshetők.

1.0. A metaforikus nyelvhasználat tanulmányozása, amely eredetileg a retorika tartományához tartozott, jelenleg – egyik központi témaként – a nyelvészek, filozófusok és pszichológusok érdeklődési körébe került, akik a figuratív nyelv ontológiai aspektusát és az emberi gondolkodás számára alapvető kategória jellegét hangsúlyozzák, szemben azokkal, akik még mindig azt az álláspontot képviselik, hogy a metafora egy, a köznapi nyelvhasználat perifériájára eső 'deviáns' és pusztán 'díszítő' elem. ORTONY (1975.) szerint azonban a metaforák nem díszítő, hanem szükségképpen használandó elemek, s figyelembevételük a szövegek megértésénél, legyenek azok irodalmiak vagy nem irodalmiak, elengedhetetlen.

1.1. Arisztotelész meghatározása, hogy tudniillik a metafora a szó más jelentésre való áttétele, mégpedig vagy a nemről a fajra, vagy a fajról a nemre, vagy a fajról a fajra, vagy analógia alapján (Arisztotelész, *Poétika*, 55) nemcsak inspirálta, hanem meg is határozta a metaforákról való gondolkodás mikéntjét mind a mai napig.

JOHNSON (1981.) szerint Arisztotelész definíciója a metaforát a féligazságok következő triádjába kényszeríti: 1. a metaforák a szavak szintjén operálnak; a huszadik századig kellett annak a meggyőződésnek a kialakulására várni, hogy a metafora a mondat, a szöveg, a kommunikációs-szituáció, sőt a gondolkodás szintjén is funkcionál globális kategória; 2. a metafora a nyelvhasználat deviáns formája, amennyiben egy megnevezést 'átvisz' egyik tárgyról egy másikra; bármennyire hasznos volt is ez a felfogás a költői nyelvhasználat tárgyalása szempontjából, hosszú időre megvetette alapját a betű szerinti és a figuratív nyelvhasználat kedvezőtlen következményekkel járó, radikális elkülönítésének; 3. a metafora funkcionálása két dolog hasonlóságán alapszik; ez az Arisztotelész „Retorikájá”-ban továbbfejlesztett, majd Cicero és Quintiliánus által is átvett meggyőző-

dés ahhoz vezetett, hogy a kutatók a metaforát elliptikus hasonlatnak tekintették, holott a hasonlóság nem minden esetben egy, a metaforát megelőző objektív tény, hanem sokszor maga az alkalmazott metafora által 'előhívott'.

1.2. A fentiekben említett féligazságok egyik következményeként jött létre a 'betű szerinti igazság' paradigmája, azaz az a meggyőződés, hogy az emberi gondolkodás 'lényegét tekintve' betű szerinti. Csupán nemrégiben – a konstruktivista álláspont kialakulásával – terjedt el az az ezzel szemben álló meggyőződés, hogy a metafora nem a 'köznyelv'-en élősködő parazita elem, hanem a nyelvi kreativitás lényegéhez tartozik, amely jelentős szerepet játszik az univerzum emberi interpretálásában, mely univerzum inkább 'konstruálandó', mint közvetlen kognitív kategóriák felhasználásával 'olvasandó' (ORTONY (1979.))⁶.

1.3. Az emberi gondolkodás pozitívista iskolája a nyelv kognitív és emotív funkciójának éles elkülönítésével és azzal a meggyőződéssel, hogy az egyértelműen verifikálható állítások a tudományos igazságok egyetlen elfogadható kifejezési formái, elutasította a metaforát, mint érvényes igazságok kifejezésére alkalmatlan nyelvi eszközt. I. A. RICHARD és M. BLACK voltak azok, akik radikálisan megkérdőjelezték ezt az álláspontot.

RICHARD a metaforát nem egy név egyik objektumról egy másikra való átvitelének, hanem ugyanazon szó által kifejezésre juttatott két 'gondolat', két 'eszme' interakciója eredményének, s mint olyat, a betű szerinti parafrázálhatóság lehetőségén kívül állónak tekinti, amely a nyelv használója számára szabad, kreatív tevékenységet biztosít. Ez a felfogás nemcsak az irodalmi szövegek interpretálása számára vált gyümölcsözővé, hanem más, például bibliai szövegek interpretálása, valamint tudományos hipotézisek megfogalmazása számára is. (Lásd a 3.2.2. pontot is.)

BLACK szerint, aki a metaforakutatáshoz új elméleti alapot teremtett, a metaforák használói két eszmét, pontosabban két 'relációrendszer'-t kapcsolnak egymáshoz (azaz nem két tárgyat, mert a metaforák intenzionális síkon fejtik ki funkciójukat), és pedig oly módon, hogy mindegyiket a másik 'szemüvegén' keresztül nézik. (Lásd a 3.2.3 pontot is.)

SEARLE BLACK nézetét nem tartja kellőképpen szisztematikusnak, és a 'közvetett beszédaktusok' analógiájára képzelet el a metaforikus kifejezések interpretálását, különbséget téve *mondatjelentés* és *megnyilatkozásjelentés* között. (Lásd a 3.4.6. pontot is.)

1.4. Legújabbban, s az eddigieknél radikálisabban, LAKOFF és JOHNSON kérdőjelezik meg a 'betű szerinti igazság' paradigmáját *Metaphors We Live By* [= Metaforák, amelyekkel élünk] című könyvükben.

A szerzők (egyikük nyelvész, másikuk filozófus) inkább illusztrálják, mint bizonyítják tézisüket, amely szerint gondolkodásunkat, tevékenységünket, diszkurzusainkat metaforák strukturálják, olyan metaforák, amelyeknek metafora jellege az esetek nagy részében észrevétlen marad. (Példaként elég itt az olyan speciális metaforákra gondolni, amelyekben a függőleges tengely felső feléhez szisztematikusan pozitív értékelés társul – lásd például „fel vagyok dobva”). A szerzők szerint 'konvencionális metaforáink' gondolkodásunk alapvetően metaforikus jellegéből, valamint a világ kulturális modelljeink által kondicionált fizikai percipiálásának módjából erednek. Felfogásuk mindazonáltal nem nevezhető 'relativistá'-nak vagy 'szubjektivistá'-nak, hanem inkább 'experientialistá'-nak. A metafora ebben a felfogásban a legfontosabb eszköz arra, hogy az ember meg-

ragadja azt, amit elméje nem tud globálisan és egészében körülhatárolni, és amely lehetőséget teremt ahhoz, hogy komplex 'értelmeket' közöljön.

1.5. Az egyértelmű nyelv sok esetben nem alkalmas arra, hogy általa kifejezésre juttassuk tapasztalataink folyamatos és dinamikus aspektusait. Ehhez csak a figuratív nyelv szolgált megfelelő eszközt, lehetőséget teremtve arra, hogy egyetlen megnyilatkozással is komplex információt közölhessünk.

Miután a szerzők tanulmányuk fentiekben ismertetett első szekciójában a metaforakutatásban kimutatható változások filozófiai aspektusairól adtak globális képet, a további szekciókban részletesebben foglalkoznak az egyes metodológiai irányzatokkal. Ezek alábbi rövid ismertetésénél csupán egy-egy jellemző műre utalok, kimerítőbb bibliográfiai utalásokért magához az eredeti tanulmányhoz kell forduljon az érdeklődő olvasó.

2.0. Az első alapvető feladatnak a szerzők a metafora nyelvészeti definiálását tartják, hogy majd azután egy olyan, viszonylag egyszerű elméleti keretet lehessen körvonalazni, amelyben a különféle metaforaelméletek elhelyezhetők.

2.1. A metafora deviáns struktúráként való értelmezéséhez több nyelvészeti koncepció megpróbál(t) megfelelő elméleti állapot és eszközöket biztosítani (általános áttekintésként lásd van BRUSSELT (1986.)-ot).

Míg a metaforák nem jellemezhetők hagyományos értelemben vett grammatikai struktúrájuk alapján (BROOKE-ROSE (1958.)), jelentős részük értelmezhető kategorizációt és szelekciós szabályokat megsértő nyelvi struktúráként. Így CHOMSKY elmélete alapján is (CHOMSKY (1965.), FODOR – KATZ (1964.), WEINREICH (1966.))⁷.

2.2. REDDY (1969.) véleménye szerint egyrészt a szelekciós szabályok megsértése nem hoz létre szükségképpen metaforákat, másrészt vannak olyan metaforák is, amelyek nem sértenek meg szelekciós szabályokat. REDDY a metaforát olyan jelenségként definiálja, amelyben a szavak konvencionális tartományukon kívül eső referenciával rendelkeznek.

2.3. MATTHEWS (1971.) megállapítása szerint egy metaforaelmélet különbséget kell tudjon tenni metaforák és nem metaforák között, s erre a devianciára alapozó metaforaelméletek nem képesek. A deviancia hangsúlyozása helyett MATTHEWS inkább CHOMSKY-nak arra a gondolatára épít, hogy a deviáns struktúrák a nem deviánsok analógiájára interpretálандók. Olyan metaforák esetében pedig, amelyek látszólag nem sértenek meg szelekciós szabályokat (mint például „az oroszlán üvölt”), azoknak alárendelt metaforákat tételez fel (például „a főnök oroszlán”). Bár ilyen módon különbséget tud tenni metaforák és nem deviáns struktúrák között, a metaforát és a nonszenszt nem tudja elkülöníteni egymástól.

2.4. Van DIJK (1972) szerint egy szemantikaelméletnek számolni kell tudnia a 'metaforizálás' folyamatának relációs jellegével, minthogy a verbális és pragmatikai kontextusuktól izolált kifejezések nem képesek metaforákként funkcionálni. Egy szemantikaelmélet ennek érdekében figyelembe kell vegye a 'native speaker'-nek azt a képességét, amely lehetővé teszi számára egy lexéma mind kotextuálisan inkompatibilis, mind kotextuálisan kompatibilis jegyeinek felismerését, aminek alapján adekvát interpretációt tud létrehozni. (Olyan metafora esetében, mint például „John egy oroszlán”, az „oroszlán” lexémának csupán a <+ ERŐ> és a <+ BÁTORSÁG> szemantikai jegyei maradnak meg kotextuálisan kompatibilisekként.)

2.5. Van DIJKhez hasonlóan például RICOEUR (1975.) is a 'textuális sík'-ra helyezi a metaforák interpretálását, ahol az inkompatibilitás törést hoz létre a szöveg szemantikai izotópiájában. Ez az inkompatibilitás arra vonatkozó figyelmeztetésként működik a befogadó számára, hogy eltávolítsa az inkompatibilitást okozó szemantikai jegyeket, annak érdekében, hogy új izotópiát hozhasson létre.

2.6. PRICE (1974.) szerint csak akkor van jelen egy metafora, ha jelenléte intencionált. Ezt a nézetet támasztja alá HORROCKS is (lásd HORROCKS (1976.)), aki szerint egy metafora nem csupán egy deviáns struktúra, hanem az e struktúra eredeti jelentésének átinterpretálására vonatkozó készség eredménye is. Ez a készség természetesen sok esetben a nyelvi kompetencián túl bizonyos 'világismeret'-et is feltételez.

2.7. Hasonló vélemény található LOEWENBERG (1975.)-ben is, amely szerint egyes, szintaktikailag jól formált, de szemantikailag deviáns kifejezések bizonyos kontextusokban minden nehézség nélkül interpretálhatók (például a „John egy medve” abban a kontextusban, amelyben egy cirkusznak van egy John nevű medvéje), másokban pedig csak metaforikusan, ha egyáltalán. Ebből az a következtetés vonható le, hogy egy szigorú értelemben vett nyelvészeti elmélet, amely a nyelvhasználat és a világra vonatkozó ismeretek alkalmazását kizárja, az nem egy mondat, hanem egy 'megnyilatkozás'.

2.8. Ami azt a kérdést illeti, hogy metaforikus kifejezésekhez metaforaként való azonosításuk és olyanként való interpretálásuk után rendelhető-e/rendelendő-e igazságérték, van DIJK (1975.) például azt az álláspontot képviseli, hogy egy elméletnek metaforikus proposíciókhoz nem olyan abszolút értelmű értékeket kell rendelnie, mint *igaz* vagy *hamis*, illetőleg olyan természeteseket, mint *értelmes* vagy *nonszensz*, hanem azt a tényt kell tudni rekonstruálnia, hogy egy metaforikus mondat csupán egy adott kontextusban igaz.

2.9. A szemantikától a pragmatikához való fordulás végső stádiumát LAPPIN (1981.)-ben éri el, amely szerint egy szelektív szabályokat megsértő mondatot nem szemantikai szabályok alkalmazásával kell metaforikusként újinterpretálni. Metaforikus olvasatok létrehozása olyan pragmatikai szabályok feladata, amelyeket a befogadók hoznak létre a megnyilatkozások nem nyelvi kontextusa alapján.

2.10. Hasonlóképpen KELLER-BAUER (1984.) szerint a metaforák definiálása nem a *langue*, hanem a *parole* körébe tartozó feladat, ahol a betű szerinti és figuratív megkülönböztetés helyett célszerűbb konvencionális és metaforikus használatról beszélni. (A metaforikus használatra vonatkozó képesség a szerző szerint tartozhat valaki kulturális vagy irodalmi örökségéhez.)

2.11. Bár a metaforák felismeréséhez/azonosításához valamennyi fentiekben felsorolt koncepció hozzájárul valamivel, úgy tűnik fel, hogy nincs biztos teszt a metaforikusnak a betű szerintiől való elkülönítésére, ha előbb nem rendelkezünk annak definíciójával, hogy mi a metafora.

3.0. A metafora mechanizmusának elemzéséhez célszerű egy olyan közkeletű metaforát választani, mint például *az ember egy farkas*, amelyhez azonban rögtön két megjegyzést kell fűznünk: 1. a kopula állítmányú szerkezet nem az egyetlen, amelyben egy metafora megjelenhet, 2. nem minden metafora olyan 'zárt' szerkezetű, mint a választott példa, metaforák értelmezése sok esetben az adott kifejezésnél 'tágabb' nyelvi környezet figyelembevételét igényli.

3.1. A választott példában a *farkas* állítmány metaforikusan kapcsolódik az *ember* alanyhoz. Bár a kifejezés metaforikus volta a *farkas* fókuszterminustól függ, ahhoz azonban, hogy a szóban forgó kifejezés metaforikus voltát felismerhessük, ezt a terminust a mondat vagy más szóval a metaforaframe (metaforakeret) kontextusába kell helyeznünk. A fókuszterminus referenciális képességének elemzéséhez J. J. A. MOOIJ (1976.) két megközelítésmódot ismertet: egy *monisztikus*at és egy *dualisztikus*at.

3.1.1. A monisztikus megközelítés szerint a metaforikusan használt szó teljesen vagy részlegesen elveszti normális (konvencionális) referenciális képességét, de ahelyett más képességre tehet szert, lehetőség szerint olyanra, amellyel más kontextusban nem rendelkezne.

Példánk esetében a *farkas* szó szemantikai jegyei közül az adott kontextusban csupán bizonyosak tartják meg érvényes voltukat (lásd fent). BEARDSLEY (1958.) alapján, amely a szójelentést desznációra és konnotációra bontja, ezt a metaforaelméletet *konnotációelméletek* szokás nevezni.

3.1.2. A *szubsztitúcióelmélet* szerint ezzel szemben a nem várt (metaforikus) terminus olyan betű szerinti értelemben vehető terminussal helyettesíthető, amely a metaforikus kifejezés igaz voltának alapját szolgáltatja; az *ember egy farkas* metafora értelmezésénél például a befogadó azt az *ember kegyetlen* kifejezéssel helyettesítheti. Ennek az álláspontnak a képviselői szerint a metaforák használata mellőzhető. (E megközelítésmód irodalmi szövegek elemzésénél való használatához lásd BACHELARD (1974.)-et.)

3.1.3. A *közvetlen kapcsolat hiányának (supervenience) elmélete* szerint nem lehet kísérletet tenni a metaforikus használat racionális magyarázatára: a metaforikus kifejezés jelentése nem összetevőinek jelentésén alapszik, hanem intuíció vagy 'külső megvilágosítás' eredménye.

3.2. A dualisztikus megközelítés szerint a metaforikus értelemben használt szavak megtartják eredeti referenciájukat, de ahhoz, 'többszörösen jelölő' funkciójuk következtében, *járvulékos* referenciát nyerne.

3.2.1. Ezt az álláspontot képviselik a *hasonlat* elméletek, amelyek az utóbbi időben nagymértékben hitelüket veszítették, minthogy a metaforát 'sűrített hasonlat'-ként kezelik. Nyilvánvaló, hogy az *ember egy farkas* metafora az *ember egy farkashoz hasonló* parafrízisa nem viszi túlságosan messze a befogadót, hacsak nem világos számára, hogy mi az összehasonlítás alapja, amely alap azonban az esetek többségében nincs objektív módon adva. SEARLE (1979.) szerint, jóllehet a hasonlóság szerepet játszik a metaforák megértésében, a metafora nem szükségképpen hasonlóság állítása. A hasonlóság alapján történő megközelítésnek legkövetkezetesebb képviselője HENLE (lásd HENLE (1958.)), s MOOIJ szerint BLACK interakcióelmélete se esik túlságosan messze egy bizonyos komplexitással rendelkező hasonlatelmélettől.

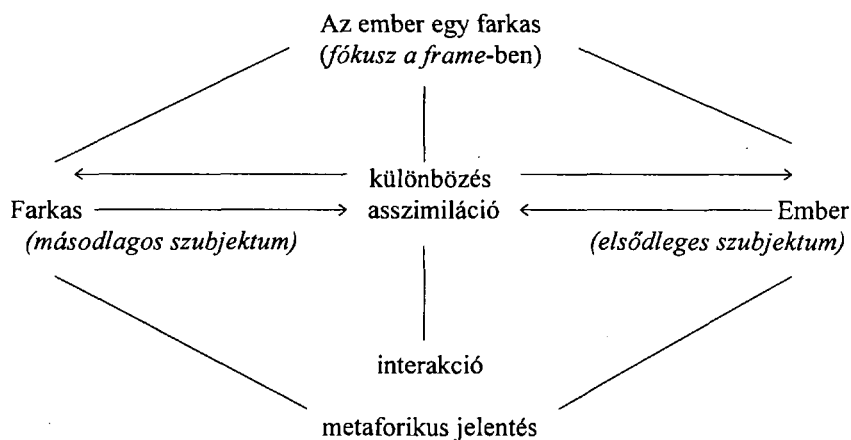
3.2.2. Az *interakció* fogalmán alapuló felfogás főleg I. A. RICHARD és M. BLACK nevéhez kapcsolódik.

RICHARD szerint a metafora két, egymástól különböző, de együtttható dolog eszméje, olyan szó vagy mondat által kifejezésre juttatva, amelynek jelentése a két eszme interakciójának eredménye. A két eszme egyike a *tenor* (az alapul szolgáló eszme vagy a fő szubjektum), másika a *vehikulum* (a 'figura', az az eszme, amelyen keresztül az első percipiálása bekövetkezik). E két összetevőnek nincs egymástól független státusa, ami-

nek következtében a vehikulum nem tekinthető egy betű szerinti jelentés járulékos kiterjesztésének. A tenor és a vehikulum megkülönböztetése nem alapszik a figuratív és a betű szerinti megkülönböztetésen, épp ellenkezőleg: ennek a megkülönböztetésnek az alapjául szolgál. A metaforikusság azonban éppen annyira függ a tenor és a vehikulum hasonlóságától, mint ellentététől.

3.2.3. BLACK interakcióvariánsa (lásd BLACK (1955.)) klasszikus szemléletté vált, amely az utóbbi évtizedekben a legnagyobb hatást gyakorolta a metaforakutatásra. BLACK szerint a metafora két kontextus közötti tranzakció: RICHARD terminológiáját használva, (legalább) egy metaforikusan használt terminusnak, a *fókusznak* egy mondatban való jelenléte jellemzi, amely szemben áll a *frame*-mel, a mondat többi részével. Az a tény, hogy ugyanaz a fókus különböző frame-ekben más-más metaforákat képes létrehozni, vagy hogy egyáltalán nem hoz létre metaforát, azt tükrözi, hogy ez az elmélet nem szó-, hanem kontaktuscentrikus. BLACK lemond a tenor/vehikulum megkülönböztetésről, amely szerinte az „eszmék” egymástól elkülönített létét sugallja, s helyette két szubjektumról beszél, amelyeket először fő és mellék, majd (BLACK (1979.)-ben) elsődleges és másodlagos szubjektumnak nevez. Ami az *ember egy farkas* metaforát illeti, abban a fő (az elsődleges) szubjektum az *ember*, a mellék (a másodlagos) szubjektum a *farkas*. Ezt a két szubjektumot célszerű két rendszernek és nem két dolognak tekinteni. A metafora olyan 'filter'-ként működik, amely a fő szubjektum szemantikai jegyeit a mellék szubjektumra alkalmazott állítások alapján szervezi, ami természetesen hatással van a mellék szubjektumra is: a szóban forgó metaforában nemcsak az 'ember' kap 'farkas'-ra jellemző jegyeket, hanem a 'farkas' is 'ember'-re jellemzőket.

3.3. Az elsődleges és másodlagos szubjektum egymással duális relációban áll: a különözés és az asszimiláció relációjában (a szóban forgó metaforára vonatkoztatva lásd 1. diagram).

1. diagram

A különbözőzés olyan természetű, hogy HUNGERLAND (1958.) szerint a mindennapi nyelvhasználat szabályainak bizonyos fokú megsértéséhez vezet, amely ha nem is magyarázza a metaforikus jelleget, metaforikus interpretáció keresésére indítja a befogadót. Szöveg szinten a fókusz/frame kontraszt egy mondat és tágabb szöveggörnyezetére alkalmazandó.

3.4. Ahhoz, hogy egy metaforikus megnyilatkozás jelentésszerű közleményként legyen rekonstruálható, az szükséges, hogy a metaforát létrehozó két elem a különbözőzésen túl bizonyos asszimilációs princípiumoknak tegyen eleget. Ehhez is különféle megközelítésmódok állnak rendelkezésre.

3.4.1. Az, hogy az asszimiláció princípiuma szoros kapcsolatban áll a hasonlóságelmélettel, meglehetősen széles körben elterjedt nézet. MOOIJ és RICOEUR is kísérletet tesz a hasonlóságelméletnek mint hasznos eszköznek a rehabilitálására, ha ugyan meg is engedik, hogy az önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a metaforikusság magyarázatához kielégítő alapot szolgáltatson. Egy metafora arra való képessége, hogy egy adott befogadóközösség számára vagy egy adott kommunikációs helyzetben valamely kognitív tartalmat közvetítsen, csupán a befogadók reakciója alapján tesztelhető, amely reakció egy metafora használatát hatályon kívül helyezheti, ha már nem nyújtja az elvárt jelentésszerűséget.

3.4.2. Az asszimiláció legfontosabb alapjai között BERGGREN (1963.) a *képi összehasonlítást* említi, amely vizuálisan percipiálható hasonlóságon alapszik, valamint a *strukturális* metaforikusságot, amelyben viszonyok hasonlósága, vagy egy négyterminusú analógia (A/B::C/D) implicit vagy explicit módon mindig jelen van, s amely lehetővé teszi az egyik viszony valamely elemének a másik viszony megfelelő elemével való helyettesíthetőségét. Az asszimiláció szempontjából *texturálisnak* neveztetnek azok a metaforák, amelyekben az asszimiláció alapja a metaforikus kifejezés két pólusa által közösen hordozott, vagy az egyikről a másikra átvitt minőség, érték vagy emocionális tartalom.

3.4.3. ORTONY (1979.) a hasonlóság aszimmetrikus voltát hangsúlyozza, különbséget téve magas és alacsony fokú relevanciával rendelkező (high-salience vs low-salience) predikátumok között. VONDRUSKA és ORTONY (1980., 1981.) ezt az aszimmetriát az információk ismert/új (given/new) megkülönböztetésével próbálja megközelíteni, azt a véleményt kifejezésre juttatva, hogy egy *A copula B* típusú metafora számára a beszélő egy magas fokú relevanciával rendelkező *B* terminust keres.

3.4.4. Ezek a megközelítések abból a meggyőződésből származnak, hogy az asszimiláció alapja azoknak az objektumoknak a jellemzőiben található, amelyekre a tenor és a vehikulum utalnak. Ezzel szemben BLACKnek az a véleménye, hogy egy metafora által kifejezésre juttatni szándékozott jelentés felfedéséhez nem egy szó (mondjuk a *farkas*) standard szótári jelentésének az ismerete szükséges, hanem azoké a *triviális asszociációké*, amelyek félígazságokat vagy akár nyilvánvaló tévedéseket is tartalmazhatnak. Az a tény, hogy az emberről azt állítjuk, hogy „farkas”, a 'farkas rendszer' triviális asszociációit hívja elő: ha az ember farkas, a többi 'állat'-ot prédának tekinti, vad, éhes, állandóan támad stb. Más szóval ebben a metaforában azok az emberi tulajdonságok válnak prominenssé, amelyek 'farkas nyelv'-en kifejezhetők, amelyek pedig ilyen módon nem fejezhetők ki, azok háttérbe szorulnak. Az, hogy egy elsődleges szubjektum 'lényegi tulajdonságai'-t egy másodlagos szubjektumnak tulajdonított tulajdonságok rendszerén keresztül nézzük, nem redukálható a kettő közötti hasonlóságra, minthogy ennek a hasonlóságnak

nem kell objektív módon adottnak lennie: sokkal inkább azt kellene mondani, hogy a metafora *hozza létre* ezt a hasonlóságot.

3.4.5. Ebben az összefüggésben hasznos a WHEELWRIGHT (1962.)-ben található *epiphora/diaphora* megkülönböztetést is idézni. Az epiphora egy terminust standard jelentésével alkalmaz valamely más objektumra a két objektum 'képi' hasonlósága alapján. A diaphora tárgyakat anélkül helyez egymás mellé, hogy közöttük hasonlóság állna fenn, a jelentés ebben az esetben az egymás mellé helyezett szavak, mondatok egyikének jelentése által se határozható meg.

3.4.6. SEARLE (1979.) a metaforikus megnyilatkozásokat a közvetett beszédaktusokhoz hasonlítja, különbséget téve *mondatjelentés* és *megnyilatkozásjelentés* között: a beszélő azt *mondja*, hogy „S copula P”, mialatt úgy véli, hogy „S copula A”. Ezt a vélelmet képviselve, SEARLE az asszimiláció elvét különféle 'alprincípiumokra' bontja: dolgok, amelyek P-k, per definitionem A-k (*Sam egy óriás* azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy *Sam nagy*), dolgok, amelyek P-k, kontingens módon A-k (*Sam disznó* a *Sam obszcén* helyett), azt híván, hogy A-k (*Richard egy gorilla* a *Richard alsóbbrendű, kellemetlen szagú, nagy erejű* helyett – jóllehet ezek a tulajdonságok a gorillákra nem érvényesek), nem A-k, de mentálisan azokhoz asszociálódók (*Sally egy jégtömb*). A befogadó ezután vissza kell térjen az S terminusokhoz, részletesen összevetve azokat a talált jelentésekkel, hogy meghatározhassa azokat az A értékeket, amelyek az S-ekről az adott kontextusban nagy valószínűséggel állíthatóak.

3.5. Az interakciós szemlélet a metaforát új jelentés létrehozásának a képességével ruházta fel. Ez a pozitív aspektus ugyanakkor olyan nyitott kérdéseket állít előtérbe, mint a metaforikus proposíciók kreatív jellege, kognitív tartalma és igazságértéke. BLACK (1979.) befejező része ezekkel a kérdésekkel foglalkozik.

A metaforák, állapítja meg, konceptuális síkon gyakorolják funkciójukat, lehetővé téve használóik számára a fogalmak olyan manipulálását, amely által más módon el nem érhető belátásra tehetnek szert. Az interakciós metafora az előzőleg ismertnek feltételezett valóság új szemléletét teszi lehetővé éppúgy, mint egy új instrumentum alkalmazása.

Ami a metaforák kognitív aspektusát illeti, a filozófus jogosan teheti fel a kérdést, hogy 1. vajon a metaforák mondanak-e valamit a dolgok létezmódjáról, s hogy 2. egy metaforikus megnyilatkozás mily módon 'igaz' arra a valamire vonatkozóan, amire utal. A metaforák WHEELWRIGHT szerint mondanak valamit a dolgok természetéről, ha ugyan azt tentatív és nem közvetlen módon teszik is. Itt elkerülhetetlen párhuzamot vonni a modellek természettudományokban és a metaforák humán tudományokban való használata között – figyelembe véve azt is, hogy a filozófusok (lásd például MACCORMAC (1981.)-et) a legutóbbi időkig optimisták az első és pesszimisták a második esetet illetően. BLACK (1962.) a tudományos modelleket szisztematikusan felépített metaforákként kezeli. Magukban az egzakt tudományokban is egyre inkább megkérdőjeleződik a 'fix megfigyelési adatok', a 'teljes egészében egyértelműen definiálható objektív valóság' léte. HANSON (1958.) szerint minden megfigyelési adat elméleti koncepciótól terhelt, s BLACK (1979.) szerint a világ szükségképpen csupán egy adott leírás alapján olyan, amilyen. Másrészt az interakcióelmélet alapján a metaforák csak parciálisan adekvát leírásokat nyújthatnak, minthogy az interakcióban álló szubjektumoknak csupán releváns jellemzőit veszik figyelembe. Ebből az következik, hogy nem megengedhető a valóság-

nak egyetlen 'kép' útján történő azonosítása. Ez a veszély egy 'multimodell diszkurzus' szükségességének a hangsúlyozásához vezet (lásd RAMSEY (1964.)-et), 'képek' olyan sorozatának az alkalmazásához, amely sorozaton belül valamennyi kép kifejező ereje szükségképpen korlátozott, maga a sorozat azonban átfogó ismeretekhez vezet.

4.0. A nem betű szerinti nyelvhasználat interpretálásában az utóbbi évtizedekben három megközelítés kristályosodott ki: a pragmatikai (4.1.), a szemantikai (4.2.) és egy általános elméleti (4.3.).

4.1.1. A pragmatikai megközelítésben két irányzat figyelhető meg. A jelenleg legnépszerűbb, az úgynevezett *levezetett folyamatra* építő modell, a metaforát egy szekvenciális, többlépcsős interpretációfolyamat eredményeként írja le, amely olyan elemeken operál, mint szemantikai jegyek, asszociációk, képek és logikai propozíciók. Az alapfeltevés ebben a modellben az, hogy metaforikus interpretáció létrehozásának a megkísérlése akkor indul el, amikor a betű szerinti interpretálás nem vezet kielégítő eredményre. (Lásd különösen CLARK és LUCY (1975.)-öt.)

4.1.2. Az ezzel ellentétes, *közvetlen folyamattal* operáló modell, individuumok és környezetük interakciójára, a valóság egyedi konstrukciójára épít. BAMBERG (1981.) a metaforikus folyamatot valamennyi megértési folyamat szerves részének tekinti, mint-hogy állandóan új tényeket, új jelenségeket, tapasztalatokat értelmezünk számunkra már ismert fogalmak felhasználásával. Ennek a modellnek az alapján a metaforikus interpretálás nem analitikus folyamat, nem tételez fel betű szerinti kiinduló állapotot. Lényege az 'olyannak látni valamit, mint...' (Lásd LAKOFF és JOHNSON (1980.)-at, valamint ORTONY et al (1978.)-at is.)

4.1.3. E két modell ismeretében is fennáll az alapvető kérdés, hogy tudniillik a metaforikus interpretáció megkíván-e egy járulékos, a betű szerinti interpretációval összehasonlító folyamatot. A VERBRUGGE (1977.)-ben bemutatott modell például a metaforikus interpretáció két protomodelljét foglalja magába. Az egyik az egymás mellé helyezés hipotézisére épül: a jelenségeket egymástól elválasztva dolgozzuk fel, majd azáltal állapítunk meg relációt közöttük, hogy az egyiket a másikban szemléljük (lásd például *a hópelyhek csillagokhoz hasonlók*). A másik a fúzió hipotézisére, amely szerint mindkét szemantikai tartományt a másik 'határai között' transzformáljuk (például *a felhőkarcolók a város zsiráfjai*).

4.2.1. A szemantikai megközelítésben a *hasonlóság* hagyományos felfogása az, hogy a hasonlóság szimmetrikus reláció. A TVERSKY (1977.)-ben leírt *kontraszt modellel* ellentétben azonban, amely szerint a 'közös rész' jellegét nem változtatja meg a hasonlat megfordítása, ORTONY (ORTONY (1979.)-ben bemutatott) *kiegyensúlyozatlanság (imbalance) elmélete* alapján a metaforák nem fordíthatók meg a feltételezett hasonlóság vagy jelentésség radikális megváltozása nélkül.

4.2.2. A szemantikai megközelítés egy másik elméletének, az úgynevezett *sortal-specifikáció elméletnek* a leírása található van DUK (1975.)-ben. Ez az elmélet arra a meggyőződésre épül, hogy jól meghatározott feltételek között mondatokhoz, amelyek felszíni struktúrájukban szortálisan (szelekciós szabályoknak eleget tevően) nem jól formáltak, jelentésszerű interpretáció rendelhető. Az *F'* metaforikus jelentés egy *F* predikátumból hozandó létre, hasonlósági princípiumnak eleget tevő *szelekció* útján, amely sze-

lekció végrehajthatóságának az az alapja, hogy az F által magukban foglalt, alkalmazható predikátumok a logikai térnek egy viszonylag szűk régiójába esnek.

4.2.3. A metaforák *folyamatstrukturalista* elemzésével J. JOHNSON (lásd J. M. JOHNSON (1983.)-at) olyan predikatív metaforákat vizsgál, amelyekben a topik (vagy szubjektum) terminust egy vehikulum (vagy predikátum) azonosítja. Ennek az elméletnek az az alapja, hogy az ilyen metaforák interpretálásánál a vehikulumnak olyan aspektusait kell kiválasztani, amelyek a topikra potenciálisan alkalmazhatók, valamint hogy ezt az alkalmazást bizonyos szemantikai kombinátorok (szemantikai leképezések) irányítják. J. JOHNSON elsősorban ezeknek a kombinátoroknak a tárgyalására helyezi tanulmányában a fő hangsúlyt.

4.3.1. A metaforák interpretálásánál valami 'ismert'-nek az értelmezése megy végbe valami 'új' által, míg a hasonlítás alapja (a „ground”) implicit marad. Bizonyos kutatók, így TOURANGEAU és STERNBERG is (lásd TOURANGEAU és STERNBERG (1981.)), úgy vélik, hogy bizonyos – elsősorban proporcionális – metaforák működése *analógián* alapzik, és az ilyen metaforák interpretálása számára sajátos információelméletet dolgoznak ki.

4.3.2. TOURANGEAU és STERNBERG ugyanakkor megpróbálnak a metaforainterpretálás számára egy úgynevezett *reprezentációelméletet* is kidolgozni. Elsődleges céljuk a szemantikai memória számára egy olyan információreprezentálásra alkalmas rendszert létrehozni, amely elég flexibilis ahhoz, hogy metaforák különféle tartományaira alkalmazható lehessen. RUMELHART és ABRAHAMSON (1973.) szerint egy analógia terminusai egy multidimenziós szemantikai tér pontjaiként reprezentálhatók. Az interpretátoroknak arra vonatkozó stratégiája, hogy ebben a térben egy ideális megfelelő pontot találjanak, 'vektorok konstrukciója'-ként fogható fel, amelyek egymáshoz nagymértékben hasonló pontokat képesek összekötni. TOURANGEAU és STERNBERG ennek a koncepcionális keretnek a számára kétfajta hasonlóság között tesz különbséget: ugyanabba a tartományba eső terminusok hasonlósága között egyfelől, és tartományok hasonlósága között másfelől.

4.4.1. Mind ez ideig kevés figyelmet fordítottak a metaforikus interpretációk során elkövetett lehetséges hibák elemzésére és tipologizálására. Van NOPPEN (1983.) főleg az általa *egyszólamúnak* (*univocalistnak*) nevezett félinterpretációkkal foglalkozik, amelyek a fókusz többszörös referenciájának a tagadása következtében jönnek létre. (Ez a hiba például gyakori a teológiai szövegek interpretálásában.)

4.4.2. A *pluriszigznifikatív* tévedés ezzel szemben abban áll, hogy a fókusz kettős referenciájának felismerése megtörténik ugyan, de az interaktív folyamat adekvát megértése nem jön létre. (Ez utóbbi például azért, hogy a metaforikus funkció kontingens jellegének a figyelmen kívül hagyásával az interpretáció valamely kategóriája kizárólagos szerepet kap.)

4.4.3. A harmadik fajta tévedés pedig akkor áll elő, amikor a metaforikus folyamat adekvát megértését, valamint a két metaforikus terminus közötti reláció helyes felfedését olyan jelentésinterpretáció követi, amely nem a 'metaforikus kép' által előtérbe helyezett (helyezni szándékozott) jellemzők/predikátumok alapján megy végbe.

5. Ha a metaforák, ahogy a fentiekben ismertetett újabb keletű felfogások jó része bizonyítani látszik, a humán gondolkodás és kommunikáció valamennyi területének nagy relevanciával rendelkező elemei, az irodalmi és nem irodalmi nyelvhasználat lényegi megkülönböztetésének nincs jogosultsága. Ennek a véleménynek a jegyében CHAPMAN

(1982.) a köznyelvvvel szemben az irodalmi nyelvet nem egy jól megkülönböztetett, saját stilisztikával rendelkező regiszterként kezeli, hanem olyanként, amelyben a nyelv valamennyi beszélője számára egyformán rendelkezésre álló lehetőségnek megfontoltabb alkalmazására kerül sor. Az irodalom ennek következtében nem a figuratív diszkurzus 'otthona', hanem a nyelvi kreativitás laboratóriuma.

3. A szemiotikai szövegtani / szemiotikai textológiai metaforakutatás néhány soron következő feladata

A metaforakutatás általam soron következőknek tartott feladatai megfogalmazásánál e feladatokat a következő öt csoportba osztom: (1) általános elméleti feladatok, (2) korpuszok elemzése (3) egyedi analitikus elemzések, (4) egyedi kreatív gyakorlatok, (5) szemiotikai textológiai feladatok.

3.1 Az általános elméleti feladatok között mindenekelőtt a multidiszciplináris szakirodalom – ezen belül elsősorban a következő művek – kritikai feldolgozását tartom elsődlegesnek:

- (1) A dolgok és jelenségek percipiálásának filozófiájához általában:
ARBIB – HESSE (1986.),
ARNHEIM (1969.),
GOODMAN (1978.).
- (2) A metaforakutatás néhány különösen nagy hatású szerzőjének felfogásához:
BLACK (1962.) és (1979.),
valamint ezekkel kapcsolatban RICHARD (1936.),
RICOEUR (1975.),
SEARLE (1979.),
LAKOFF – JOHNSON (1980.).
- (3) A metaforakutatás multidiszciplináris fordulatához:
ORTONY ed. (1979.).

Tekintettel ez utóbbi mű jelentőségére (amely egy 1977-ben az Illinois Egyetemen (több mint ezer kutató részvételével!) tartott nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza), ennek tartalomjegyzékét az alábbiakban teljes terjedelmében közlöm.

METAPHOR AND THOUGHT

Metaphor: A Multidimensional Problem (Andrew Ortony)

Part I

More about Metaphor (Max Black)

METAPHOR AND LINGUISTIC THEORY

Figurative Speech and Linguistics (Jerrold M. Sadock)

The Semantics of Metaphor (L. Jonathan Cohen)

Some Problems with the Notion of Literal Meaning (David E. Rumelhart)

METAPHOR AND PRAGMATICS

Metaphor (John R. Searle)

Standard Approaches to Metaphor and a Proposal for Literary Metaphor (Samuel R. Levin)

Observations on the Pragmatics of Metaphor (Jerry L. Morgan)

METAPHOR AND PSYCHOLOGY

Psychological Processes in the Comprehension of Metaphor (Allan Paivio)

The Interpretation of Novel Metaphors (Bruce Fraser)

The Role of Similarity in Similes and Metaphors (Andrew Ortony)

Images and Models, Similes and Metaphors (George A. Miller)

Part II

METAPHOR AND SOCIETY

Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy (Donald A. Schön)

The Conduit Metaphor – A Case of Frame Conflict in Our Language about Language
(Michael J. Reddy)

Metaphor, Induction and Social Policy: The Convergence of Macroscopic and Microscopic
Views (Robert J. Sternberg, Roger Tourangeau, and Georgia Nigro)

METAPHOR AND SCIENCE

Metaphor and Theory Change: What is „Metaphor” a Metaphor for? (Richard Boyd)

Metaphor in Science (Thomas S. Kuhn)

Metaphorical Imprecision and the „Top-Down” Research Strategy (Zenon W. Pylyshyn)

METAPHOR AND EDUCATION

Metaphor and Learning (Hugh G. Petrie)

Learning without Metaphor (Thomas F. Green)

Educational Uses of Metaphor (Thomas G. Sticht)

Bibliography

Ezeknek a műveknek a mélyreható elemzése teremtheti meg azután annak alapját, hogy a metaforakutatás utóbbi húsz évében létrejött releváns műveket megfelelő kutatástörténeti háttérrel lehessen kritikailag feldolgozni.

3.2. A *korpuszelemzéssel* kapcsolatban olyan feladatok elvégzésére lehetne gondolni, mint például a következők, hogy itt is csupán néhány példát említsek.

(1) Az ORTONY ed. (1979.) kötetben REDDY tanulmánya („The Conduit Metaphor”) azokat az angol nyelvű kifejezéseket vizsgálja, amelyek az emberi kommunikációra vonatkoznak. Ezeknek a kifejezéseknek az a sajátosága, hogy a szavakat, mondatokat, bekezdéseket, szövegeket ’tartályok’-nak, a gondolatokat, érzelmeket e tartályokba helyezhető ’tartalmak’-nak, magát a kommunikációt pedig ’küldés’-nek/’szállítás’-nak tekintik.

(A „conduit” szó elsődleges jelentésben folyadékok továbbításra alkalmas ’vezeték’-et jelent.) E tanulmány függelékében többszáz ilyen angol kifejezés listája található.

Tanulságos lenne ennek a listának az analogonját különböző nyelvekre – köztük természetesen a magyarra is – összeállítani és elemezni.

(2) LAKOFF – JOHNSON (1980.) azokat a metaforákat elemzi, amelyekkel úgy élünk mindennapi életünkben, hogy metaforikus jellegüket észre se vesszük. Ezek közzé tartoznak például a korábban már említett „fel vagyok dobva” típusú kifejezések, amelyekben a „fel” a vertikális spaciális tengely általában ’pozitív’ értékű felső felére utal.

Tanulságos lenne akár egy szótárból kigyűjtött ’fel’ igekötőjű korpusznak, akár például a *Verstár* ’98-ból kigyűjtött ’fel’ összetételű kifejezések korpuszának ebből a nézőpontból való elemzése. Ami ez utóbbit illeti a szóban forgó CD-ROM-nak a keresőprogramja ezt a gyűjtést (ami több ezer(!) tételt eredményez) nagymértékben megkönnyíti.

Ez az elemzés a metaforikusság elemzésén kívül az igekötők nem metaforikus referenciájának a vizsgálatához is hozzájárulna.

(3) de KNOPP (1987.) körülbelül háromezer német nyelvű újságcikk metaforikus címét elemzi és tipologizálja, figyelembe véve a címek és a hozzájuk tartozó újságcikkek kapcsolatának természetét is.

Tanulságos lenne hasonló elemzést mind a napi sajtó cikkeinek, mind különféle szaklapok tanulmányainak címein végrehajtani, legyenek azok magyar vagy más nyelvűek.

3.3. Az egyedi analitikus elemzések elsősorban a metaforikus koreferencia természetének a vizsgálatára irányulhatnának. Olyan szövegek elemzésére gondolok itt, mint például Kálnoky „Egyszerű fejfa”, vagy Octavio Paz „Hullámzás” című verse, hogy csak irodalmi szövegeket említsek.

Emlékeztetőül itt csupán Kálnoky versét idézem.

Egyszerű fejfa

Anyám emlékének

Arc, mit tükrözött a tiszta tenger,
szétroncsolt a hullám, nem felelsz.

Dallam, emberi ajkak lakója,
házaodat elhagytad, nem felelsz.

Mondat, mit a föld porába róttak,
elmosott a zápor, nem felelsz.

Kör, mit madár írt a levegőbe,
az a madár elszállt, nem felelsz.

Láthatatlan lettél, néma lettél,
mint aki sosem volt, nem felelsz.

3.4. Az egyedi kreatív gyakorlatokkal kapcsolatban két feladatot (feladattípust) tartok elsőrendűen fontosnak.

(1) A metaforikusság szempontjából újraértékelni az eddig elvégzett kreatív gyakorlatokat, s azok tapasztalatait összegezni. (Itt csupán arra szeretnék utalni, hogy például az előző pontban említett mindkét verssel végeztettünk többféle kreatív gyakorlatot is⁸.)

(2) A metaforakutatással kapcsolatos szakirodalom feldolgozása, különféle empirikus vizsgálatok, valamint az eddigi kreatív gyakorlatok elvégzése során szerzett tapasztalatokra támaszkodva, új kreatív gyakorlatokat (mind kreatív produktívakat, mind kaleidoszkopikusakat) létrehozni, elvégeztetni, valamint azok eredményeit elemezni. Ezekben a gyakorlatokban mind a metaforikusság két (szűkebb vagy tágabb kontextusbeli) pólusa viszonyának, mind a metaforikus koreferencia természetének és megvalósulási formáinak vizsgálata szerepet kell juttasson.

3.5. A metaforakutatás szemiotikai textológiai aspektusaival kapcsolatban olyan feladatokra kell gondolni, mint például a következők.

(1) Annak elemzése, hogy egy thesaurisztikus lexikon felépítésében milyen strukturális és tartalmi elemek járulhatnak leginkább hozzá a metaforikusság szemiotikai textológiai felfedéséhez.

(2) Annak elemzése, hogy a szemiotikai textológia felépítésével kapcsolatos mondatnyelvészet mi módon járulhat hozzá metaforikus szövegegységek elemzéséhez és explicit leírásához.

Ennek során annak elemzése is, hogy BROOKE-ROSE (1958.) hogy értékelhető (s esetleg hogy 'írható át') szemiotikai textológiai szempontból.

(3) Annak elemzése, hogy a szemiotikai textológiai figuratív és másodfokú értelmező interpretáció végrehajtása során a metaforikus szövegmondatok, valamint az azoknál nagyobb metaforikus szövegegységek interpretálásában milyen munkamegosztás tekinthető optimálisnak a világra vonatkozó ismeretekkel is operáló textológiai és a szűkebb értelemben vett nyelvészeti komponensek között.

(4) Végül annak az általánosabb jellegű metodológiai kérdésnek az elemzése, hogy a nem moduláris felépítésűnek koncipiált (verbális) szemiotikai textológiához hogyan kapcsolód(hat)nak a moduláris felépítésű (verbális) szövegtani társtudományok: modulokként, vagy egy általános poétika, stilisztika, illetőleg esztétika közvetítésével – az 'általános' minősítést itt egyelőre nem az egyes természetes nyelvek határain túlmenő, hanem az egyes modulokhoz képest általánosként használva.

4. Kitekintés

Ebben a tanulmányban egyrészt a szövegtan(ok) és társtudományaik viszonyának újraértelmezésére, másrészt egy a társtudományoktól független (azokról leválasztott) szó-és gondolatalkizat-elmélet körvonalazására tettem kísérletet.

Tanulmányom tudatosan vállalt korlátai egyben a kutatás továbbfolytatásának makrolépéseit is kijelölik. Ezek a makrolépések belülről kifelé haladva a következők.

I.

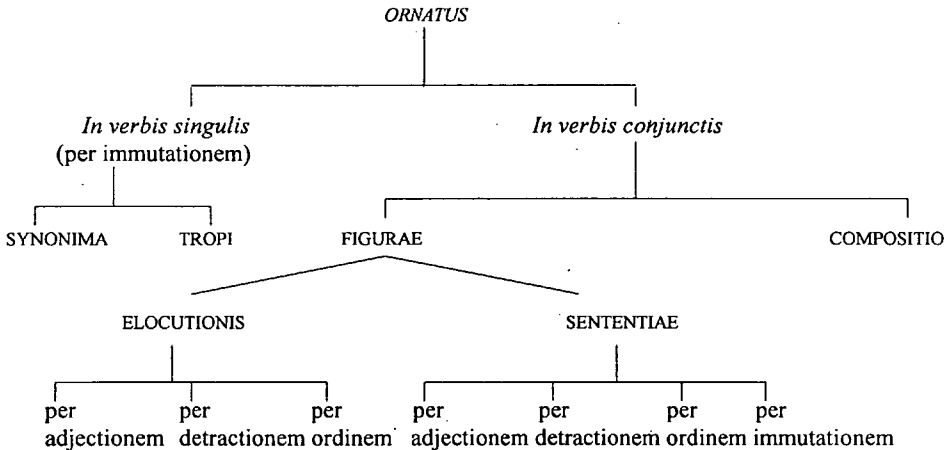
- (1a) Feltérképezni a metaforakutatásnak az elmúlt húsz évben elért eredményeit, és integrálni azokat az itt vázolt képbe.
- (1b) A metaforakutatás integrált panorámájával analóg panorámák elkészítése a szó- és gondolatalakzatok többi típusára vonatkozóan is.
- (2a) A verbális makroszövegtudományok kommunikációs-situáció-specifikus tipológiájának kidolgozása (lásd a 2. táblázat „↓”-val jelölt részét).
- (2b) A leíró, az elbeszélő, a dia- és polilogikus, az érvelő stb. alapstruktúrák elemzése és tipológiájának létrehozása (lásd a 2. táblázat „→”-val jelölt részét).
- (2c) Az egyes poétikai műnemekhez, illetőleg műfajokhoz tartozó szövegekre vonatkozóan specifikus leíró és/vagy elbeszélő és/vagy dia- és polilogikus és/vagy érvelő alapstruktúra-konfigurációk tipológiájának – és ezáltal a megfelelő poétikai moduloknak – a létrehozása (lásd a 2. táblázat „±”-val jelölt részét).
- (2d) Annak vizsgálata, hogy a ’(verbális) poétikai modulok’-ra építve milyen általános (verbális) poétika koncipiálható.
- (3) A retorika, narratológia stb. státusának vizsgálata a poétika itt vázolt rendszerével kapcsolatban.
- (4) A verbális poétikai moduloknak (illetőleg a verbális általános poétikának) megfelelő verbális stilisztikai modulok (illetőleg általános verbális stilisztika) kidolgozása.
- (5) Annak elemzése, hogy a különféle poétikai modulokon belül alkalmazott egy és ugyanazon szó- és/vagy gondolatalakzat értékelése mi módon megy végbe (és mit eredményez) a megfelelő stilisztikai modulokon belül.

II.

- (a) A 2. táblázat kiterjesztése valamennyi más szemiotikai médiumra (azaz a zeneire, a táncnyelvire, a képire stb.).
- (b) A jelen tanulmány 2. szekciójában vázolt panorámával analóg panorama létrehozása valamennyi más szemiotikai médiumra.
- (c) A jelen tanulmány 3. szekciójában vázolt feladatokkal analóg feladatok elvégzése valamennyi szemiotikai médiumra.
- (d) A fenti I.-es szekcióban vázolt feladatokkal analóg feladatok elvégzése valamennyi szemiotikai médiumra.
- (e) Végül: egy multimediális ’szemiotikai textológia’ – ’nyelvészeti tudományok’ – ’szövegtani társtudományok’ konfiguráció kidolgozása.

Jegyzetek

- * A tanulmány címében a „szó- és gondolatalakzatok elmélete” szakkifejezés úgy értendő, hogy az a ’trópusok’ (és ’szinonimák’) elméletét is magába foglalja. Ehhez az értelmezéshez LAUSBERG klasszifikációjának figyelembevételével – és enyhe átértelmezésével – jutottam (lásd LAUSBERG, H.: *Elemente der literarischen Rhetorik*, München, Max Huber Verlag, 1967.), amelyet BICE MORTARA GARAVELLI „Manuale di Retorica” című könyvében (Milano, Bompiani, 1998²) táblázatosan a következőképpen foglal össze – lásd 139. (Az itt bemutatott összefoglalásban a GARAVELLI MORTARA által használt olasz szakkifejezéseket az eredeti, latin kifejezésekkel helyettesíttem.)

Ha ebben a táblázatos összefoglalásban a ’figurae elocutionis’ és a ’figurae sententiae’ alosztályait egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy azok az első három alosztály ’jellegé’-ben megegyeznek, míg az előzőből hiányzik a másodikban megtalálható negyedik – ’per immutationem’-mel jelzett jellegű – alosztály. Pontosan az, amelyik a táblázatban a többtől az „In verbis singulis” címszó alatt elkülönítve a ’szinonimák’-at és a ’trópusok’-at foglalja magába.

Én az ’egyedül álló szavak’ osztályát (lásd „in verbis singulis”) ’0-fokú konjunkció’-nak tekintve, hozzácsatoltam a ’figurae elocutionis’ három alosztályához negyedik alosztályként, teljes szimmetriát létrehozva ezáltal a ’figurae elocutionis’ és a ’figurae sententiae’ alosztályai között. Ez a megoldás – amelynek értelmében ’alakzatok’-ról beszélhetek általában, anélkül, hogy azoktól el kellene különítenem a szinonimákat és trópusokat – véleményem szerint azzal is motiválható, hogy ha ’közvetett’ módon is, de a szinonimák és trópusok is csak ’in verbis conjunctis’ értelmezhetők / értelmezendők.

A szinonimáknak és trópusoknak a hagyományos retorikák többségében az ’ornatus’ többi osztályától elkülönített tárgyalása azonban azt jelzi, hogy a szinonimák és trópusok valamiképpen a többtől eltérő, sajátos funkcióval rendelkeznek. Többek között ezt a megkülönböztetett jelleget is figyelembe véve, választottam tanulmányomban példaként a metaforák problematikájának a tárgyalását a szó- és gondolatalakzatok elmélete újragondolásához vezető első lépésként.

1. A diszciplínakörnyezethez általában lásd PETŐFI (1997.) 1. fejezetét, PETŐFI – BENKES (1998.) 2. fejezetét, amely a mono- és multimediális szövegek kutatása diszciplínakörnyezetének sokoldalú elemzését tartalmazza, valamint a *Szemiotikai szövegtan* 9 – 11. kötetét, amelyekben a példaszöveg „A kis herceg”.
2. A szövegtanok a nyelvészeti tudományok és a szövegtani társtudományok viszonyának globális leírásához lásd PETŐFI – BENKES (1988.)-at, a szövegtanok és a nyelvészeti tudományok viszonyának részletekbe menő elemzéséhez az *Officina Textologia* eddig megjelent, valamint előkészületben lévő kötetét, a szövegtanok és a szövegtani társtudományok viszonyának elemzéséhez tett első lépésként pedig a *Szemiotikai szövegtan* 12. kötetében publikált diszkussziót.
3. A szemiotikai textológia elméleti keretének tárgyalásához lásd PETŐFI (1996.)-ot, (1997.)-et, valamint PETŐFI – BENKES (1998.)-at.
4. A szemiotikai textológia elméleti keretével kompatibilis megformáltságorientált nyelvészeti tudományok konfigurációjához lásd DOBI (1998.)-at, valamint DOBI – PETŐFI (szerk.)-et.
5. Lásd *van NOPPEN (1988.)-at. Ehhez az áttekintéshez hasznos kiegészítésül olvasható *FÓNAGY (1982.), amely a metaforakutatás multidiszciplináris aspektusainak bemutatása mellett egy – számos példával illusztrált – több szempontú metaforatipológiát és a metaforakutatás kezdeti időszakára vonatkozó bibliográfiai információkat is tartalmaz.
6. Ehhez a kérdéshez lásd ARBIB-HESSE (1986.)-ot, ARNHEIM (1969.)-et, valamint GOODMAN (1978.)-at is.
7. Ehhez lásd PETŐFI (1968.)-at is.
8. Lásd PETŐFI – BÁCSI – BENKES – VASS (1993.)-at.

Irodalomjegyzék

A. Szövegtan – szemiotikai textológia

BENKES ZSUZSA – NAGY L. JÁNOS – PETŐFI S. JÁNOS:

1996. *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS:

1996. *Szövegtani kaleidoszkóp 2. Bevezetés a szövegmegformáltság elemzésébe*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

DOBI EDIT:

1998. Megjegyzések egy szövegnyelvészeti indíttatású mondattani keret elméleti megalapozásához. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11*. 161-194.

DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diszkusszió. [= *Officina textologica* 4]. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. (Megjelenés alatt.)

PETŐFI S. JÁNOS:

1994. *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról. A mondatszemiotikától a szöveg szemiotikáig (Tanulmányok)*. Párizs – Bécs – Budapest, Magyar Műhely.

1996. *Az explicités biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában. A szemiotikai textológiai értelmező interpretáció néhány aspektusa*. Budapest, MTA, Nyelvtudományi Intézete.

1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti–szövegtani kutatóprogram* [= *Officina textologica* 1]. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

1998. *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése.* [= Officina textologica I]. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ:

1993. *Szövegtan és verselemzés.* Budapest, Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1992. *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben.* Veszprém, Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat.

1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – Válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba.* Budapest, Iskolakultúra.

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.):

Szemiotikai szövegtan, Szeged, JGYTF Kiadó.

1996. 9. *A szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I).*

1997. 10. *A szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II).*

1998. 11. *A szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III).*

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

1999. *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzése.* [= Officina textologica 3]. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

B. Metaforakutatás

[Ennek a bibliográfiának az 1-3. szekciója néhány kivételtől eltekintve – lásd a „*”-gal megjelölt tételeket – kizárólag a *van NOPPEN (1988.)-ban idézett művek bibliográfiai adatait tartalmazza.]

1. Bibliográfiák

SHIBLES, W. A.:

1971. *Metaphor: An Annotated Bibliography and History.* Whitewater, Wisc., The Language Press.

van NOPPEN, J.-P.:

1985. *Metaphor: A Bibliography of Post-1970 Publications.* Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins.

2. Readerek, áttekintések

*FÓNAGY I.:

1982. „Metafora”. In: *Világirodalmi lexikon 8. [Mari – My]*, 300-331.

HAVERKAMP, A. (ed.):

1983. *Theorie der Metapher.* Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

HENLE, P. (ed.):

1958. „Metaphor”, in: *Language, Thought and Culture.* Ann Arbor, University of Michigan Press.

JOHNSON, M. L. (ed.):

1981. *Philosophical Perspectives on Metaphor.* Minneapolis, University of Minnesota Press.

- IONGEN, R. (ed.):
 1980. *La métaphore. Approche pluridisciplinaire*. Brussels, Facultés Universitaires Saint-Louis.
- MIALL, D. (ed.):
 1982. *Metaphor: Problems and Perspectives*. Brighton, Harvester Press Ltd.
- ORTONY, A. (ed.):
 1979. *Metaphor and Thought*. Cambridge & London, Cambridge Univ. Press.
- van BRUSSELT, P.:
 1986. *Metaphor as Linguistic Deviance: An Assessment of Post-1970 Publications on the Subject*. Free University of Brussels (U.L.B.), Undergraduate Dissertation in Linguistics.
- van DIJK, T. A. and PETŐFI, J. S. (eds.):
 1975. *Theory of Metaphor*. Special issue (no. 2-3) of *Poetics* 4.
- *van NOPPEN [with the assistance of A. NITELET and H.-W. AM ZEHNHOF]:
 1988. Metaphors. In: PETŐFI, JÁNOS S. – TERRY OLIVI (eds.) *Von der verbalen Konstitution zur symbolischen Bedeutung / From verbal Constitution to symbolic Meaning*. Hamburg, Buske, 114-152.

3. Monográfiák, tanulmányok

- *ARBIB, M. A. and M. B. HESSE:
 1986. *The construction of Reality*. Cambridge, Cambridge University Press.
- *ARISZTOTELÉSZ:
 1963. *Poétika*. (Fordította Sarkady János.) Budapest, Helikon.
- *ARNHEIM, R.:
 1969. *Visual Thinking*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.
- BACHELARD, G.:
 1974. *La poétique de l'espace*. Paris, Presses Universitaires de France.
- BAMBERG, M.:
 1981. „The Communicative Functions of Metaphor in Young Children.” Paper read at the Annual Meeting of the American Psychology Association, Los Angeles.
- BEARDSLEY, M. C.:
 1958. *Aesthetics*. New York, Harcourt, Brace & World.
- BERGGREN, D.:
 1963. „The Use and Abuse of Metaphor”. In: *Review of Metaphysics* HVI, 237-258, HVII, 450-427.
- BLACK, M.:
 1955. „Metaphor”. In: *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 55, 273-294.
 1962. *Models and Metaphors*. Studies in Language and Philosophy. Ithaca, Cornell Univ.
 1979. „More about Metaphor”. In: ORTONY, A. (ed.), 19-43.
- BROOKE-ROSE, C.:
 1958. *A Grammar of Metaphor*, London, Secker & Warburg.
- CHAPMANN, R.:
 1982. *The Language of English Literature*. London, E. Arnold.
- CHOMSKY, N.:
 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass. MIT Press.
- CLARK, H. H. and LUCY, P.:
 1975. „Understanding What is Meant from What is Said: A Study in Conversationally Conveyed Requests”. In: *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour* 14, 56-52.

- de KNOP, S.:
 1985. „Linguistics and Extralinguistic Aids for the Reconstruction and Interpretation of Metaphors in Headlines”. In: DIRVEN, R. and PAPROTTÉ, W. (eds.): *The Ubiquity of Metaphor*, Amsterdam, John Benjamins.
- *de KNOP, S.:
 1987. *Metaphorische Komposita in Zeitungsüberschriften*. Tübingen, Niemeyer.
- FODOR, J. and KATZ, J.:
 1964. „The Structure of Semantic Theory”. In: *The Structure of Language*. New Jersey, Prentice Hall.
- *GOODMAN, N.:
 1978. *Ways of Worldmaking*. Indianapolis–Cambridge, Hackett Publishing Company.
- HANSON, N. R.:
 1958. *Patterns of Discovery*. London, Cambridge U.P.
- HESSE, M.:
 1966. *Models and Analogies in Science*. Notre Dame, Univ. of Notre Dame Press.
- HUNGERLAND, I.:
 1958. *Poetic Discourse*. Berkeley, Univ. of California Press.
- JOHNSON, J. M.:
 1983. „A Process-Structuralist Analysis of the Development of Metaphor Comprehension.” Paper read at the Symposium „Metaphor: Recent Directions in Research”, A. P.A., Anaheim, California.
- KELLER-BAUER, F.:
 1984. *Metaphorisches Verstehen. Eine linguistische Rekonstruktion linguistischer Kommunikation*. Tübingen, Niemeyer.
- LAKOFF, G. and JOHNSON, M. L.:
 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago, University of Chicago Press.
- LAPPIN, S.:
 1981. *Sorts, Ontology and Metaphor: The Semantics of Sortal Structure*. Berlin & N.Y. W. de Gruyter.
- LOEWENBERG, I.:
 1975a. „Denying the Undeniable: Metaphors are Not Comparisons”. In: *Mid-American Linguistics Conference Papers*, 305-316.
 1975b. „Identifying Metaphors”. In: *Foundations of Language* 12. 315-338.
- MACCORMAC, E. R.:
 1985. *A Cognitive Theory of Metaphor*. Cambridge, Mass. MIT Press.
- MATTHEWS, R. J.:
 1971. „Concerning a 'Linguistic' Theory of Metaphor”. In: *Foundations of Language* 3. 413-426.
- MOOIJ, J. A. A.:
 1976. *A Study of Metaphor. The Nature of Metaphorical Expressions, with Special Reference to Their Reference*. Amsterdam, North Holland.
- *PETÓFI, S. J.:
 1967. *Modern nyelvészet. Tájékoztató összefoglalás*. Budapest, TIT.
- PRICE, J. T.:
 1974. „Linguistic Competence and Metaphorical Use”. In: *Foundations of Language* 22. no. 2. 253-256.
- RAMSEY, L. T.:
 1964. *Models and Mystery*. London, Oxford Univ. Press.

- REDDY, M. J.:
 1969. „A semantic Approach to Metaphor”. In: BINNIK, R. I. (ed.): *Papers from the 5th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago, 240-251.
- RICHARD, I. A.:
 1936. *The Philosophy of Rhetoric*. N.Y. Oxford Univ. Press.
- RICOEUR, P.:
 1975. *La métaphore vive*. Paris, Editions du Seuil.
- RUMELHART, D. E. and ABRAHAMSON, A. A.:
 1973. „A Model for Analogical Reasoning”. In: *Cognitive Psychology* 5. 1-28.
- SCHEFFLER, I.:
 1979. *Beyond the Letter: A Philosophical Inquiry into Ambiguity Vagueness and Metaphor in Language*. London, Routledge & Kegan / Boston, Harvard Univ. Press.
- SEARLE, J. R.:
 1979. „Metaphor”. In: ORTONY, A. (ed.), 92-123.
- TOURANGEAU, R. – STERNBERG, R. J.:
 1981. „Aptness in Metaphor”. In: *Cognitive Psychology* 13. no. 1. 27-55.
- TVERSKY, A.:
 1977. „Features of Similarity”. In: *Psychological Review* 84, 327-352.
- van DIJK, T. A.:
 1972. „Semantic Operations. Processes of Metaphorization”. In: *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*. Paris, The Hague, 240-272.
 1975. „The Formal Semantics of Metaphorical Discourse”. In: *Poetics* 4. no. 2-3 (14-15), 173-198.
- van NOPPEN, J.-P.
 1983. „Interpretation Errors in Theory and Practice”. In: van NOPPEN, J.-P. (ed.): *Metaphor and Religion*, 131-148.
- VERBRUGGE, R. R.:
 1977. „Resemblances in Language and Perception”. In: SHAW, R. E. – BRANSFORD, J. D. (eds.): *Perceiving, Acting and Knowing: Towards an Ecological Psychology*. N.J. Lawrence Erlbaum Associates.
- VONDRUSKA, R. J. – ORTONY, A.:
 1980. „Metaphor in Similarity”. Paper read at the Annual Convention of the American Psychological Association.
 1981. „Attribute Salience in Metaphorical Comparisons”. Univ. of Illinois, Manuscript.
- WEINREICH, U.:
 1966. „Explorations in semantic theory”. In: T. A. SEBEEK (ed.): *Current Trends in Linguistics*, vol. 3. The Hague, Mouton, 395-477.
- WHEELWRIGHT, P.:
 1962. *Metaphor and Reality*. Bloomington, Indiana U.P.
4. *A szó- és gondolatalkatok szövegtani megközelítéséhez*
 (Válogatás a szóképek elemzésével foglalkozó tanulmányaimból)
- PETŐFI, S. J.:
 1967. „Szóképek, képek és az irodalmi művek nyelvi elemzésének néhány kérdése”. *Irodalmi és nyelvi közlemények* 2. 71-101.
 1969. „On the structural analysis and typology of poetic images”. In: KIEFER, F. (ed.): *Studies in Syntax and Semantics*. Dordrecht, Reidel, 187-230.

1975. „Thematisierung der Rezeption metaphorischer Texte in einer Texttheorie”. In: *Theory of Metaphor* (= *Poetics* 4), ed. by Teun A. van DIJK and János S. PETŐFI, 289-310.
1982. „Szöveg, modell, interpretáció (A szövegelméleti kutatás néhány alapkérdése)”. In: *Tanulmányok/Studije* (= *A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete 15, Szövegelmélet*), szerk.: Olga PENA VIN és Beáta THOMKA. Novi Sad, 137-184.
1982. Meaning, text interpretation, pragmatic-semantic text classes. In: *Semantics of fiction* (= *Poetics* 11), ed. by Hannes RIESER, 453-491.
1983. „Metaphor in everyday communication, in scientific, biblical and literary texts”. In: *Metaphor and religion*. (= *Theolinguistics* 2), ed. by Jean-Pierre van NOPPEN. Brussel, Vrije Universiteit, 149-179.
1987. „Interpretazione letterale e figurata, intertestualità. Per l'interpretazione della parabola „Il figliol prodigo””. In: *Interpretazione e Invenzione. La parabola del Figliol Prodigo interpretazione scientifiche e invenzioni artistiche. Atti dell'Ottavo Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 17-19 marzo 1986*, a cura di Giuseppe GALLI. Genova, Marietti, 125-142.
1989. „Einige Bemerkungen zur interpretativen Zuordnung figurativer und symbolischer Bedeutung zu Texten”. In: *Kontinuität und Diskontinuität in Texten und Sachverhalts-Konfigurationen. Diskussionen über Konnexität, Kohäsion und Kohärenz* (= *pt* 50), hg. von Maria-Elisabeth CONTE. Hamburg, Buske, 155-174.

**REMARKS ON A GENERAL SEMIOTIC-TEXTOLOGICAL THEORY
OF THE RHETORICAL FIGURES
(EXAMPLE: RESEARCH ON METAPHORS)**

JÁNOS S. PETŐFI

In the paper „Statements for opening a discussion” the author analyzed some basic relations among textological models / theories and the related textological disciplines. In this paper the question is treated how a clear-cut division of labour could be created between the Semiotic textology and poetics, rhetorics, stylistics. The analysis is focused on an adequate place of a theory of rhetorical figures in the disciplinary framework, taking as an example a methodological panorama of research on metaphors.